

“ИЖТИМОИЙ МАСЪУЛИЯТ МАДАНИЯТИ”НИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ**Раҳмонов Ш.Т. -***Халқ депутатлари Бухоро вилояти Кенгаши котибияти мудури,
Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Ижтимоий адолат ва самарадорлик ўртасидаги мувозанатни таъминлаш масаласи янада чуқур фалсафий таҳлилни талаб қилади. Адолат тамойили барча фуқаролар учун тенг имкониятлар яратишни назарда тутса, самарадорлик ресурслардан оқилона фойдаланишни талаб қилади. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти ана шу икки тамойилни уйғунлаштирган ҳолда сиёсат юритиши лозим. Бунинг учун маълумотларга асосланган қарор қабул қилиш, таҳлил ва прогнозлаш усулларида фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий боқимандаликка қарши курашда “ўз-ўзини таъминлаш” концепцияси алоҳида ўрин тутди. Бу концепцияга кўра, ҳар бир инсон ўз ҳаёти учун асосий масъулиятни ўзи зиммасига олади, давлат эса унга зарур шароитларни яратиб беради. Бу ёндашув инсоннинг эркинлиги ва масъулияти ўртасидаги мувозанатни таъминлайди. Агар фақат эркинлик устувор бўлса, ижтимоий тенгсизлик кучайиши мумкин; агар фақат давлат масъулияти устувор бўлса, боқимандалик шаклланади. Шунинг учун мазкур икки омилнинг уйғунлиги муҳим.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Ҳар бир депутат маълум бир соҳага оид қонунни қабул қилишда шу соҳанинг мутахассиси сифатида фикр юритишга қодир бўлиши лозим. Чунки сизлар қабул қиладиган қонун ҳужжатлари миллионлаб одамларнинг, бутун халқимизнинг ҳаётига бевосита таъсир кўрсатади. Лекин бу таъсир ижобий ҳам, салбий ҳам бўлиши мумкин. Шунинг учун халқ ишончини қозонган депутатнинг хато қилишга, ўз зиммасидаги юксак масъулиятни унутишга сира ҳаққи йўқ. депутатлар муҳокамага киритилган ҳар бир қонун лойиҳаси бўйича ўзининг мустаҳкам позициясини кўрсатган тақдирдагина, сайловчилар ишончини оқлай олади” [1].

Маҳаллий бошқарув амалиётида буни қуйидагича ифода этиш мумкин: давлат минимал ижтимоий кафолатларни таъминлайди, бироқ асосий эътибор фуқароларнинг иқтисодий фаоллигини оширишга қаратилади. Масалан, субсидиялар ва ижтимоий нафақалар билан бирга тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, солиқ имтиёзлари бериш, инфратузилмани ривожлантириш каби чора-тадбирлар амалга оширилади. Шу нуқтаи назардан, маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг трансформацияси фақат ташкилий ўзгаришлар билан чекланмаслиги керак. Унинг мазмуни, функциялари ва фаолият услуби ҳам ўзгариши лозим. Яъни у аҳоли билан мулоқот қиладиган, уларнинг манфаатларини ифода этадиган ва уларни амалга ошириш учун самарали механизмлар яратадиган институтга айланиши керак.

Ижтимоий инновациялар ҳам мазкур жараёнда муҳим рол ўйнайди. Янги ғоялар, янги бошқарув усуллари, жамоавий лойиҳалар ижтимоий муаммоларни ҳал этишда самарали восита бўлиб хизмат қилади. Кооперация шакллари, ижтимоий тадбиркорлик, краудфандинг каби механизмлар аҳолининг ўз муаммоларини мустақил ҳал этиш имкониятини кенгайтиради. Ижтимоий боқимандаликнинг олдини олишда назорат ва баҳолаш тизими ҳам муҳим аҳамиятга эга. Агар ижтимоий дастурлар самарадорлиги мунтазам баҳоланиб борилса, уларни такомиллаштириш имконияти пайдо бўлади. Бу эса ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлайди ва аҳоли ишончини оширади.

Фалсафий нуқтаи назардан, мазкур жараёни “ижтимоий масъулият маданияти”ни шакллантириш деб баҳолаш мумкин. Бу маданиятда ҳар бир шахс ўз ҳуқуқлари билан бирга мажбуриятларини ҳам англайди, жамият ривожига ҳисса қўшишни ўз бурчи деб билади. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти ана шу маданиятни шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Келгусида мазкур тамойилни янада самарали амалга ошириш учун бир қатор истиқболли йўналишлар мавжуд. Биринчидан, рақамли бошқарув тизимларини чуқурлаштириш орқали аҳоли билан мулоқотни янада кучайтириш мумкин. Иккинчидан, таълим ва малака ошириш тизимини ривожлантириш орқали инсон капиталини мустаҳкамлаш зарур. Учинчидан, ижтимоий шериклик механизмларини кенгайтириш орқали турли субъектлар ўртасида

ҳамкорликни кучайтириш мумкин. Шу билан бирга, глобал тажрибани ўрганиш ва миллий шароитга мослаштириш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Турли давлатларда амалга оширилаётган ижтимоий сиёсат моделлари, маҳаллий бошқарув тизимлари ва инновацион ёндашувлар таҳлил қилиниб, улардан самарали элементларини жорий этиш мумкин. Бу эса миллий моделни янада такомиллаштиришга хизмат қилади. Якунланишида шуни таъкидлаш мумкинки, “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойили ва ижтимоий боқимандаликнинг олдини олиш концепцияси ўзаро узвий боғлиқ бўлиб, уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Биринчиси инсон манфаатларини таъминлашга қаратилган бўлса, иккинчиси ушбу жараённинг барқарор ва самарали бўлишини таъминлайди. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг трансформацияси айнан шу икки йўналишнинг уйғунлиги орқали амалга оширилиши лозим.

Мазкур масаланинг яна бир муҳим қирраси – институционал ишонч феномени билан боғлиқдир. Аҳоли манфаатларига хизмат қилиш тамойили амалда ишлаши учун фуқароларда давлат институтларига нисбатан ишонч шаклланган бўлиши лозим. Ишонч ижтимоий муносабатларнинг ноёб капитали сифатида намоён бўлиб, у қарорлар ижросини тезлаштиради, ижтимоий шерикликни мустаҳкамлайди ва фуқароларнинг фаоллигини оширади. Агар маҳаллий вакиллик ҳокимияти аҳолининг ишончини қозона олмаса, энг тўғри сиёсат ва дастурлар ҳам кутилган натижани бермаслиги мумкин. Ишончни шакллантириш жараёнида очиклик ва ҳисобдорлик принциплари ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Қарор қабул қилиш жараёни шаффоф бўлса, бюджет маблағлари сарфланиши очик эълон қилинса, фуқаролар ўз таклифлари инобатга олинаётганини кўрса, уларда давлатга нисбатан ижобий муносабат шаклланади. Бу эса ижтимоий боқимандаликни камайтиради, чунки ишонч мавжуд жамиятда фуқаролар ўз имкониятларига ишонади ва фаол ҳаракат қилади.

Президент Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Аҳолимиз, фуқароларнинг сиёсий-ҳуқуқий савиясини ошириб бориш билан ҳокимларни тўғридан-тўғри сайлаш тизимига ўтилади. Ҳокимларнинг тегишли вакиллик ҳокимиятини бошқариш ваколати бекор қилинади. Шу муносабат билан “Халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисида” ва “Ҳокимнинг мақоми тўғрисида”ги қонунларни қабул қилиш зарур” [2].

Ижтимоий-фалсафий жиҳатдан ишонч ва масъулият ўзаро боғлиқ категориялардир. Ишонч мавжуд бўлган жойда масъулият ҳам шаклланади. Агар давлат фуқароларга ишонса ва уларга муайян ваколатлар берса, фуқаролар ҳам ўз навбатида бу ишончни оқлашга интилади. Бу эса жамиятда ўзаро ҳурмат ва ҳамкорлик муҳитини яратади. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти фаолиятида мазкур тамойилни амалга ошириш учун делегация ва децентрализация жараёнларини чуқурлаштириш муҳим. Яъни қарор қабул қилиш ваколатларини маҳаллий даражага ўтказиш, аҳолининг ўзини-ўзи бошқариш органларини кучайтириш орқали фуқароларнинг иштирокини таъминлаш мумкин. Бу жараён аҳолини фаол субъектга айлантиради ва ижтимоий боқимандаликни камайтиради. Ижтимоий боқимандаликнинг олдини олишда меҳнат бозорининг самарали фаолияти ҳам муҳим аҳамиятга эга. Агар меҳнат бозорида талаб ва таклиф ўртасида мувозанат бўлса, янги иш ўринлари яратилса, аҳоли ўз меҳнати орқали даромад топиш имкониятига эга бўлади. Бу эса уларни давлат ёрдамига қарам бўлиб қолишдан сақлайди. Шу сабабли, маҳаллий вакиллик органлари меҳнат бозорини ривожлантиришга қаратилган сиёсатни ҳам амалга ошириши зарур.

Бу жараёнда демографик омиллар ҳам ҳисобга олиниши лозим. Ёшлар сони юқори бўлган жамиятларда иш ўринларини яратиш, таълим ва касб-ҳунар тизимини ривожлантириш алоҳида аҳамият касб этади. Акс ҳолда, ишсизлик ва ижтимоий пасивлик кучайиб, боқимандалик тенденцияси пайдо бўлиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, ёшлар сиёсати “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойилининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ижтимоий боқимандаликка қарши курашда гендер жиҳат ҳам муҳим аҳамиятга эга. Аёлларнинг иқтисодий ва ижтимоий фаоллигини ошириш, улар учун тенг имкониятлар яратиш жамиятнинг умумий ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Аёллар бандлигини таъминлаш, тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиш, таълим имкониятларини кенгайтириш

орқали оилавий даромадлар ошади ва боқимандалик даражаси пасаяди. Шу билан бирга, миграция жараёнлари ҳам мазкур масалага таъсир кўрсатади. Иш излаб бошқа ҳудудларга ёки хорижга кетган фуқароларнинг иқтисодий фаоллиги ортиб, уларнинг оилалари даромадлари ошади. Бироқ бу жараёни тўғри бошқармаслик ижтимоий муаммоларга олиб келиши мумкин. Шу сабабли, маҳаллий даражада миграция сиёсати ҳам уйғунлаштирилган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Мазкур назарий ва амалий ёндашувларни умумлаштирган ҳолда айтиш мумкинки, “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойили маҳаллий вакиллик ҳокимияти фаолиятининг мазмуний асосини белгилаб берувчи комплекс категория ҳисобланади. У нафақат ижтимоий сиёсатнинг мақсадини, балки уни амалга ошириш усуллари ва механизмларини ҳам белгилайди. Бу тамойил амалда ишлаши учун эса институционал, иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий омиллар ўзаро уйғунлашган бўлиши зарур. Ижтимоий-фалсафий таҳлил шуни кўрсатадики, инсон манфаатларини таъминлаш ва ижтимоий боқимандаликнинг олдини олиш ўртасидаги мувозанат жамият тараққиётининг ҳал қилувчи шартларидан биридир. Бу мувозанат бузилган ҳолларда ё ижтимоий тенгсизлик кучаяди, ёки ижтимоий пасивлик ва боқимандалик авж олади. Шунинг учун маҳаллий вакиллик ҳокимияти ўз фаолиятида ана шу мувозанатни доимий равишда таъминлашга интилиши лозим. Бу жараёнда стратегик ёндашув муҳим аҳамиятга эга. Қисқа муддатли ижтимоий ёрдам чоралари узоқ муддатли ривожланиш мақсадларига хизмат қилиши керак. Яъни ҳар қандай ижтимоий дастур аҳолининг фаоллигини ошириш, уларнинг мустақил равишда даромад топиш имкониятларини кенгайтиришга қаратилган бўлиши лозим. Акс ҳолда, бу дастурлар вақтинчалик натижа бериб, кейинчалик боқимандаликни кучайтириши мумкин.

Маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг самарадорлиги унинг аҳоли билан ўзаро муносабатларига боғлиқ. Агар бу муносабатлар ишонч, очиқлик ва ҳамкорлик асосида қурилган бўлса, сиёсат самарали бўлади. Бунинг учун жамоатчилик иштирокини таъминлаш, қарор қабул қилиш жараёнини шаффоф қилиш, ҳисобдорликни кучайтириш зарур.

Шу билан бирга, таълим тизими орқали фуқароларда ижтимоий фаоллик ва масъулиятни шакллантириш муҳим аҳамиятга эга. Таълим нафақат билим бериш, балки шахсни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради. Агар таълим тизими бу вазифани самарали амалга оширсин, жамиятда фаол фуқаролик позицияси шаклланади ва боқимандалик камаяди.

Президент Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Депутатга беписандлик – халққа беписандлик деб баҳоланиши шарт. Халқни ҳурмат қилмаган, депутатлик ваколатини амалга оширишга тўсқинлик қилган ҳар қандай мансабдор шахс қонун олдида жавоб беради” [3].

Ижтимоий шериклик механизмларини ривожлантириш ҳам мазкур тамойилни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади. Давлат, хусусий сектор ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ҳамкорлик ижтимоий муаммоларни самарали ҳал этиш имконини беради. Бу эса ресурслардан самарали фойдаланиш ва аҳоли манфаатларини тўлиқроқ таъминлашга хизмат қилади. Замонавий шароитда рақамли технологиялардан фойдаланиш имкониятлари кенгаймоқда.

Электрон бошқарув, онлайн хизматлар ва рақамли платформалар аҳоли билан мулоқотни осонлаштиради, шаффофликни таъминлайди ва қарор қабул қилиш жараёнини тезлаштиради. Бу эса маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг самарадорлигини оширади. Бу йўналишлар ўзаро уйғунлашган ҳолда амалга оширилганда, “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойили тўлиқ рўёбга чиқади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, мазкур тамойил ва ижтимоий боқимандаликнинг олдини олиш концепцияси замонавий жамият ривожланишининг стратегик асосларидан биридир. Улар инсон манфаатларини таъминлаш, ижтимоий адолатни қарор топтириш ва барқарор тараққиётга эришишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг трансформацияси айнан шу йўналишда амалга оширилганда, у жамият тараққиётининг самарали ва барқарор механизмига айланади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойили маҳаллий вакиллик ҳокимияти фаолиятини инсонга йўналтирилган, ижтимоий адолат ва барқарор тараққиётни таъминлашга қаратилган тизимга айлантиришнинг асосий методологик пойдеворидир. Бу тамойил фақат ижтимоий ёрдам ёки ресурсларни тақсимлаш билан чекланмай, балки фуқароларнинг ижтимоий фаоллиги, ташаббускорлиги ва масъулиятини оширишга хизмат қиладиган комплекс ёндашувни англатади. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти трансформацияси жараёнида мазкур тамойилнинг тўғри талқини ва амалда самарали қўлланилиши жамият ривожланишининг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Чунки инсон манфаатларини таъминлаш билан бир вақтда унинг фаоллигини чекламаслик, аксинча рағбатлантириш зарур. Бу эса ижтимоий боқимандаликка қарши самарали механизмларни ишлаб чиқишни талаб қилади.

Ижтимоий боқимандаликнинг олдини олиш концепцияси фалсафий жиҳатдан инсоннинг эркинлиги ва масъулияти ўртасидаги мувозанатга асосланади. Агар давлат фақат ёрдам беришга йўналса, фуқароларда пассивлик ва қарамлик кайфияти шаклланиши мумкин. Аксинча, агар фақат бозор механизмларига таянмаса, ижтимоий тенгсизлик кучайиши эҳтимоли бор. Шунинг учун “қўллаб-қувватлаш” ва “рағбатлантириш” тамойилларининг уйғунлиги муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, ижтимоий шериклик механизмларини ривожлантириш, рақамли технологиялардан фойдаланиш ва инновацион ёндашувларни жорий этиш маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Бу орқали аҳоли нафақат сиёсат объекти, балки унинг фаол субъектига айланади. Мазкур ёндашув инсон капитали ривожини, ижтимоий адолат ва барқарор тараққиётни таъминлашга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш. 1-том. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – Б.575.
2. Мирзиёев Ш.М. 2-том. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – Б.127-бет.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 23 июндаги “Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини 2030 йилга қадар ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-98-сон фармони.

РЕЗЮМЕ:

Ушбу мақолада “аҳоли манфаатларига хизмат қилиш” тамойилининг ижтимоий-фалсафий мазмуни, унинг маҳаллий вакиллик ҳокимияти фаолиятидаги ўрни ҳамда ижтимоий боқимандаликнинг олдини олишнинг концептуал асослари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: аҳоли манфаатларига хизмат қилиш, маҳаллий вакиллик ҳокимияти.

РЕЗЮМЕ:

В статье исследуется социально-философское содержание принципа «служения интересам населения», его значение в деятельности органов местной представительной власти, а также концептуальные основы предупреждения социального иждивенчества.

Ключевые слова: служение интересам населения, местные представительные органы.

RESUME:

This article examines the socio-philosophical essence of the principle of "Serving the Interests of the Population", its role in the activities of local representative authorities, and the conceptual foundations for preventing social dependency.

Keywords: Serving the Interests of the Population, local representative authorities.